

VERGİ İNCELEMELERİNDE MALİ ANALİZ TEKNİKLERİNİN KULLANIMI

• Ali BAŞ •
Vergi Denetmeni

• Hasan ABDİOĞLU •
Vergi Denetmen Yrd.

1 - GİRİŞ

21447 mükerrer sayılı Resmi Gazete’de 26.12.1992 tarihinde 1 sıra no’lu tebliğ ile yayımlanan ve Türkiye’de yeknesak bir muhasebe düzeni oluşturulmayı amaçlayan "Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği" ile Tekdüzen Muhasebe Sistemi’ne geçilmiştir. Tebliğde, işletmelerin kullanması için bir Tekdüzen Hesap Planı öngörülmüş olup hesap dönemi takvim yılı olanlarda 01.01.1994 tarihinden itibaren, özel hesap dönemi kullananlarda ise 1994 takvim yılı içinde hesap dönemlerinin açıldığı tarihten geçerli olmak üzere tebliğ hükümlerinin yürürlüğe gireceği ifade edilmiştir. Ancak tebliğde dileyen mükelleflerin 1993 hesap döneminde de muhasebe sistemlerini belirlenen usul ve esaslara uygun olarak yürütebilecekleri belirtilmiştir.

Tebliğde, yapılan düzenlemenin amacı: "Bilanço usulünde defter tutan gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin faaliyet ve sonuçlarının sağlıklı ve güvenilir bir biçimde muhasebeleştirilmesi, mali tablolar aracılığı ile ilgililere sunulan bilgilerin tutarlılık ve mukayese edilebilirlik niteliklerini koruyarak gerçek durumu yansıtmasının sağlanması ve işletmelerde denetimin kolaylaştırılması" olarak ifade edilmiştir. Tebliğde, öngörülen Tekdüzen Hesap Planı ile beraber, hesaplarla ilgili açıklamalara da yer verilmektedir. Yapılan bu düzenleme ile daha önce muhasebeleştirme sürecinde ve denetimde yaşanan karmaşa, çok yönlülük ve problemler giderilmiş muhasebe sisteminde tek düzelik ve ahenk sağlanmıştır.

Belirli ilke ve kurallar dahilinde işleyen bir

muhasebe sistemine geçilmesi ile işletmelerin faaliyet sonuçları, vergi inceleme elemanlarınca daha kolay kavranabilmekte ve bu suretle işletme nezdinde gerçekleştirilen vergi incelemelerinin etkinliği artmaktadır. Dünya genelinde mevcut vergi uygulamalarının birçoğunda olduğu gibi Türkiye uygulamasında da mükellefler beyanname vermek suretiyle vergi matrahını beyan etmekte, vergi idaresi de bu matrah üzerinden vergiyi tarh ve tahakkuk etmektedir. Beyan esasının geçerli olduğu sistemlerde etkin bir denetim mekanizmasının gerekliliği de kaçınılmazdır.

V.U.K.un 134. maddesinde yer bulan vergi incelemesinden maksat, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır. Vergi incelemesinin tanımında yer bulan amacına ulaşabilmesi mükelleflerin ekonomik faaliyetlerini yakından izleyebilen ve değerlendirebilen etkin bir vergi idaresinin varlığı ile mümkündür.

Türkiye’de vergi kaçakçılığı, kayıt dışı ekonomi gibi birtakım sosyal ve ekonomik nedenler dolayısıyla mevcut vergi kapasitesi vergi tabanına dahil edilerek tam olarak değerlendirilememektedir. Bunun sonucu olarak da vergi yükü sadece vergisini düzenli bir şekilde ödeyen mükelleflerin sırtında kalmaktadır. Devletin en büyük ve en önemli gelir kaynağı olan verginin, istikrarlı bir şekilde toplanabilmesi ve kaçakların önlenmesi sürekli gündemde olan bir konudur. Özellikle, Türkiye’nin içinde bulunduğu bugünün ekonomik koşulları vergi kayıp ve kaçığın önlenmesini elzem kılmaktadır. Zira toplanan vergileri devlet ekonomik dengeyi sağlamak, ekonomik

büyümeyi ve kalkınmayı gerçekleştirmek, istihdam düzeyini yükseltmek ve gelir dağılımını düzenli bir hale getirmek gibi bir çok sosyal ve ekonomik amaçlar için kullanılmaktadır.

Tekdüzen muhasebe sisteminin çıktısı niteliğinde olan mali tablolar, işletmelerin performansının ölçülmesinde, karlılığının saptanmasında, kazanma gücünün belirlenmesinde ve işletme hakkında diğer bilgilerin elde edilmesinde kullanılmaktadır. Vergi incelemesinde mali tablolardan faydalanmak gelişmiş ülke uygulamalarında son derece yaygındır. Türkiye’de de 1991 yılından itibaren vergi idaresince vergi incelemesine yönelik analitik teknikler kullanılmaktadır. Mali tablolar analizinin vergi incelemelerinde kullanılması vergilemede amaçlanan hedeflere ulaşılmasında katkılar sağlayacaktır.

Bu çalışmanın amacı vergi incelemesinde etkinliğin sağlanması ve vergi kayıp ve kaçığının tespit edilebilmesinde bir öngörünün oluşmasını sağlamak amacıyla mali tablolardan hareketle mali analiz tekniklerinin nasıl etkin bir şekilde inceleme elemanlarınca vergi incelemesine yönelik olarak kullanılabileceği hususunda açıklamalarda bulunmak ve uygulamaya dönük örnekler vermektir.

2. MALİ ANALİZ TEKNİKLERİ VE KULLANIM AMAÇLARI

2.1 Düünden Bugüne Mali Analiz

İşletmenin faaliyet sonuçları ile doğrudan ilgili olan kesim sadece o işletmenin sahip veya ortakları değildir. İşletme ile doğrudan ilgili olan işletme sahip veya ortaklarının yanı sıra o işletme ile ticari, mali ve ekonomik ilişkiler kuran işletmeler veya toplum bireyleri, kredi, finans ve yatırım kuruluşları ile çeşitli kamu kurum ve kuruluşları ile bir bütün olarak devlet, işletmenin faaliyet sonuçları ile ilgilenmekte ve bu konuda standardize edilmiş, belirli ilke ve kurallara göre hazırlanmış işletme mali verileri ile sağlıklı ve güvenilir bilgi sahibi olmak istemektedirler. Bu amaçla 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 175. ve mükerrer 257. maddelerinin Maliye Bakanlığına verdiği yetkiye dayanılarak 01.01.1994 tarihinde 1 sıra nolu "Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Teb-

liği" nin yürürlüğe girmesi ile beraber Türkiye’de yeknesak bir muhasebe düzeni oluşturulması sağlanarak Tekdüzen Muhasebe Sistemi’ne geçilmiştir. Tekdüzen muhasebe sistemi, belli ölçülerde benzer olan işletmelerce, benzer niteliklere sahip olaylar ve koşullara uygulanabilen bir muhasebe sistemidir.

Tekdüzen Muhasebe Sistemi’ne geçişle ilişkin yapılan bu düzenleme ile aşağıdaki hedeflere ulaşmak amaçlanmıştır.

a) Muhasebe bilgilerinin karar alma durumunda bulunan ilgililere yeterli ve doğru olarak ulaştırılması,

b) Farklı işletmeler ile aynı işletmenin farklı dönemlerinin karşılaştırılması,

c) Mali tablolarda yer alan hesap adlarının tüm kesimler için aynı anlamı vermesi,

d) Muhasebe terim birliğinin sağlanması suretiyle anlaşılabilir olması,

e) İşletmelerle ilgililer arasında güven unsurunun oluşturulması.

Tekdüzen muhasebe sisteminin bir çıktısı niteliğinde olan mali tabloların belirli ilke ve kurallara göre oluşturulmuş, standart ve karşılaştırılabilir bir formatta oluşu bilgisayarlar yardımıyla mali analizlerin son derece hızlı ve kolay bir şekilde yapılmasına imkan tanımaktadır. Bilgisayar teknolojisinin hayatımıza girmesi ve inanılmaz bir hızla gelişmesi hayatın her alanında kolaylıkları beraberinde getirmiştir. Bilgisayar, çok sayıda aritmetiksel ya da mantıksal işlemlerden oluşan bir işi, kendisine verilen komutlar dahilinde otomatik olarak yürüten bir bilgi işleyicisidir. İşletmeler üretimlerini bilgisayarla yapmakta, personel, pazarlama ve tüm muhasebe faaliyetlerini bilgisayarlarla yürütmektedirler. Bilgisayar teknolojisi yardımıyla işletme mali tablo verileri standardize edilmiş bir formatta ve son derece detaylı bir şekilde elde edilmektedir. Office programlarından bir tanesi olan Excel programı aracılığı ile dosyalanan mali bilgiler, program kullanıcısının hem bilgisayar yeteneği ve hem de muhasebe ve mevzuat bilgisiyle beraber son derece hızlı bir şekilde analiz edilebilmekte bu suretle faydalı bilgilere ulaşılabilir.

2.2 Mali Tablolar Analizi ve Amaçları

Mali tablolar analizi; bir işletmenin mali durumunun ve mali yönden gelişmesinin yeterli olup olmadığını tespit etmek için, mali tablo kalemlerindeki değişikliklerin, kalemler arasındaki ilişkilerin, zaman içerisinde göstermiş oldukları eğilimlerin incelenmesi ve gerektiğinde belirlenen standartlar ve sektör ortalaması ile karşılaştırılarak yorumlanması faaliyetlerinin bütünüdür.

İşletmelerin mali tabloları ile ilgilenen bir çok çıkar grubu mevcuttur. Bu çıkar gruplarından bir tanesi de devlettir. İşletme faaliyeti sonucu oluşan kârdan devletin vergi alacağını doğması hasebiyle devlet için mali tablolar, özellikle bilanço ve gelir tablosu dönem sonu kazancının tespitinde rol oynamaları ve vergi incelemesine doğrudan kaynak teşkil etmeleri nedeniyle önemli birer veri niteliğindedir.

Mali tablolar kullanım amaçlarına göre birçok sayıda yararlı bilgiyi ilgili kişi veya kurumlara (yöneticiler, yatırımcılar, kredi kurumları, işçi ve işçi kuruluşları, mali analistçiler, devlet) sağlayabilmektedir. Mali tabloların başlıca kişi veya kurumlara sağladığı bilgileri taraflar açısından aşağıdaki gibi sayabiliriz;

- Yöneticiler, yatırımcılar, kredi verenler ve diğer ilgililer için karar almada yararlı bilgiler sağlamak
- Varlıklar, kaynaklar ve bunlardaki değişiklikler ile işletme faaliyet sonuçları hakkında bilgiler sağlamak
- Gelecekteki nakit akımlarını (para giriş çıkışlarını) değerlendirmede yararlı bilgiler sağlamak,
- Vergi incelemelerinde verginin alınması ve denetlenmesi açısından bilgiler sağlamak,
- Vergi yönetiminin etkinliğini sağlamada yardımcı olmak,

Mali tablolardan beklenen amaçların sağlanması için bu tabloların; anlaşılabilir, ihtiyaca uygun, güvenilir, karşılaştırılabilir ve zamanında düzenlenip sunulmuş olması gerekmektedir.

2.3 Mali Analiz Teknikleri

Mali tablolar analizinde analizi yapacak il-

gillerinin amaçlarına uygun olarak, bir veya birkaç döneme ait mali tablolarda yer alan kalemlerin, gerek kendi aralarındaki gerekse bütünlü olan ilişkilerinin çeşitli analiz tekniklerinden yararlanılarak incelenmesi, yorumlanması ve işletmenin içinde bulunduğu koşulların da göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Belirli özellikleri taşıyacak biçimde düzenlenen mali tablolar amaçlanan hedefler doğrultusunda, çeşitli göstergeler, ölçüler kullanılarak veya karşılaştırmalar yapmak suretiyle analiz edilmekte ve işletmenin finansal durumu, karlılığı, verimliliği gibi konular değerlendirilmektedir.

Genel olarak mali analiz tekniklerinden yararlanmak suretiyle,

- İşletmenin kârlılık durumunun yeterli olup olmadığının tespiti,
- İşletmenin borç ödeme yeteneğinin yeterli olup olmadığının tespiti,
- Gerek kısa gerekse uzun vadeli borçların zamanında ödenip ödenmeyeceğinin tespiti,
- İşletmenin birincil ve ikincil hedeflerine ulaşip ulaşmadığının tespiti,
- İşletmenin faaliyetlerinin verimlilik ve başarı derecesini belirlemede,
- İşletmenin üretim ve fiyat politikasını değerlendirmede,
- İşletme faaliyetlerini kontrol ve değerlendirmede,
- Geleceğe yönelik planlamada ve başarısızlıkları giderici önlemler almada,
- İşletme varlığının sürekliliğini korumada ve
- Varlıkların kullanılış biçimlerinin verimli olup olmadığının tespiti

gibi konular saptanmaya çalışılmaktadır. Analiz sonuçları; işletmenin kendi performansını dönemler itibarıyla karşılaştırmasında, işletmenin kendisini diğer firmalar ile karşılaştırmasında, sonuçların genel piyasa koşulları ve belirlenen standart oranlarla karşılaştırmasında kullanılabilir. mektedir.

Mali tablolar analizlerinde kullanılan yön-

temleri dört grup altında toplamak mümkündür. Bunlar;

- Karşılaştırmalı Tablolar Analizi (Yatay Analiz)
- Yüzde Yöntemi ile Analiz (Dikey Analiz)
- Eğilim Yüzdeleri Yöntemi ile Analiz (Trend Analizi)
- Oran Yöntemi ile Analiz (Rasyo Analizi)

Sayılan bu analiz yöntemlerinin kullanımı- na ilişkin açıklamalar ile yöntemlerden amaçla- nan faydaların sağlanabilmesi açısından analiz- ler esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar aşağıda açıklanmıştır.

2.3.1 Karşılaştırmalı Tablolar Analizi (Yatay Analiz)

Karşılaştırmalı tablolar analizi iki veya daha fazla döneme ilişkin mali tabloların birbirini izle- yen dönemler bakımından karşılaştırmalı olarak düzenlenmesi ve bu tablolarda yer alan kalemlerin zaman içinde göstermiş olduğu değişiklikler- in incelenerek değerlendirilmesidir. Bu yöntem, dinamik bir analiz türü olup, yöntemde finansal tablolardaki kalemler ve hesap grupları yıllar iti- bariyle karşılaştırılmakta ve değişiklikler incelen- mektedir. Bu suretle analiz tekniğinin yardımı ile işletmenin zaman içinde göstermiş olduğu geli- şme saptanabilmektedir. Yöntemden beklenen yararın sağlanabilmesi için karşılaştırmaya esas alınan dönemlerin aynı uzunlukta olması, mali tabloların içerdiği bilgilerin aynı muhasebe ku- ram ve ilkelerine göre belirlenmiş olması ve ra- kamların enflasyonun etkisinden arındırılarak bir- birleri ile karşılaştırılabilir olması gerekmektedir.

2.3.2 Yüzde Yöntemi ile Analiz (Dikey Ana- liz)

Yüzde yöntemi ile analiz tekniğinde, mali tablolarda yer alan her kalem aynı tabloda yer alan belirli bir kaleme veya toplam kısmına oran- lanmakta ve sonuç yüzde değerlere göre ifade edilmektedir. Başka bir anlatımla mali tablolarda yer alan kalemin küme toplamı içindeki yüzdelik payı hesaplanmaktadır.

Bu yöntemden, tek döneme ait finansal tabloların analizinde yararlanılmaktadır. Bu ne-

denle statik bir analiz türüdür. Ancak istenirse, yüzde yöntemine göre hazırlanmış birden fazla döneme ilişkin mali tabloların karşılaştırmasının yapılarak, bu analiz tekniğine dinamik bir nitelik kazandırılabilir. Yüzde yöntemi ile aktif ve pasif kalemlerin varlıklar arasındaki payı belirlenmek- tedir. Aktiflerin dönen varlıklar ve sabit varlıklara dağılımı yanında işletme kaynaklarının ne oran- da öz, ne oranda yabancı kaynaklardan oluştu- ğu saptanmaktadır. Yüzde yöntemi analizi ile gelir tablosu incelenerek net kârın elde edilmesi için yapılan faaliyetlerin dağılımını görmek müm- kündür. Yapılan açıklamalar ışığında diyebiliriz ki yöntemin en önemli üstünlüğü mali tablolardaki kalemlerin ana veya tali toplam içindeki nispi önemlerini göstermesidir.

2.3.3 Eğilim Yüzdeleri Yöntemi (Trend Ana- lizi)

Eğilim yüzdeleri yöntemi ile yapılan analiz- de mali tablolarda bir yıl baz yıl olarak kabul edilmekte ve o yıla ait tutarlar 100 kabul edilerek bunu izleyen dönemlere ilişkin aynı tür değerlerin baz yılına göre yüzde olarak değişimi hesaplan- maktadır. Bu yöntem mali tabloların dinamik bir yaklaşımla analizine imkân vermektedir. Eğilim yüzdeleri analizinde, işletmenin mali tablolarında yer alan kalemlerin dönemler arasında göster- miş olduğu artış veya azalışlar saptanmakta ve bu değişikliklerin temel yıla göre oransal önemleri ortaya konularak işletmenin gelişme yönü ince- lenmektedir. Yöntemden beklenen yararın sağ- lanabilmesi için inceleme döneminin oldukça uzun tutulması uygun olur. Baz yılın seçiminde ise söz konusu yılın verilerinin temsil edici nitelikte ol- masına, her yönden normal olan ve olağanüstü etmenlerin etki yapmamış olduğu bir yıl olması- na özen gösterilmelidir.

Eğilim analizinde faydalanılacak formül aşağıdaki gibidir.

$$EĞİLİM = \frac{\text{Hesabın İzleyen Dönemdeki Tutarı}}{\text{Hesabın Baz Dönemdeki Tutarı}} \times 100$$

2.3.4 Finansal Oranlar (Rasyo Yöntemi)

Oran analizi, işletme mali tablolarının ana- lizinde en çok kullanılan tekniklerden bir tanesi olup, işletmelerin ekonomik ve finansal yapısı ile

kârlılık ve çalışma durumunu ortaya koymaktadır. Oran, mali tablolarda yer alan çeşitli kalemler arasındaki basit matematiksel ilişkiyi göstermektedir. Mali tablolardaki kalemlerin aralarındaki ilişki aranırken, yatay ve dikey olmak üzere iki türlü analiz yapılabilir. Bir aktif kalemin diğer bir aktif kalemlerle ya da bir pasif kalemin diğer bir pasif kalemlerle ilişkilendirilmesi dikey analiz, aktif ile pasif arasındaki ilişkiler ise yatay analiz çerçevesinde incelenir. Ayrıca gelir tablosunun verileri, bilanço kalemleri ile de ilişkilendirilebilir.

İşletme faaliyet sonuçlarının değerlendirilmesinde kullanılabilecek pek çok sayıda oran bulunmaktadır. Ancak amacın gerçekleştirilmesinde kullanılabilecek oranların belirli kullanıcılara göre gruplandırılarak açıklanması ilgililerin kullanımını açısından daha faydalı olacaktır.

Oran analizinde kullanılabilecek başlıca oran türleri aşağıda açıklanmıştır.

2.3.4.1 Likidite Oranları

İşletmelerin ne kadar kolaylıkla nakit elde edebileceğini ve işletmenin kısa süreli borçlarını geri ödeme yeterliliğini belirlemek amacıyla kullanılan oranlardır. Aynı zamanda likidite oranları işletmelerin net işletme sermayelerinin yeterli olup olmadıklarının tespiti için de bir ölçü oluşturmaktadır.

Mali analizde kullanılabilecek başlıca likidite oranları aşağıdaki gibidir:

• Cari Oran: Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Borçlar

İşletmelerin kısa vadeli borç ödeme gücünü gösteren cari oranın birden büyük olması yani dönen varlıkların kısa vadeli borçlardan fazla olması arzulanmaktadır. Cari oranın yüksek oluşu işletme sermayesinin yeterli olduğuna işaret eder. Genel olarak kabul gören sınır oranın 2 düzeyinde olmasıdır. Bankacıların işletmelere kredi verme öncesi gerçekleştirdikleri analizlerde dikkate aldıkları ve itibar ettikleri cari oran "banker" oranı olarak da adlandırılmaktadır.

• Asit - Test Oranı: Dönen Varlıklar-Stoklar / Kısa Vadeli Borçlar

Cari orana göre likiditenin hesaplanmasın-

da daha hassas bir orandır. Oran, stoklar dışında kalan paraya çevrilme kabiliyeti daha yüksek kıymetlerin yıl içerisinde ödenecek borçları karşılamadaki yeterliliğini ölçmede kullanılmaktadır. Asit test oranının birden küçük olarak hesaplandığı durumlarda eğer stokların devir hızı yüksekse, oranın birden küçük oluşunu olumsuzluk olarak değerlendirmemek gerekir. Çünkü stok devir hızının yüksek oluşu likit değerlerin artışına işaretir. Bu gibi durumlar dolayısıyla oranların bir bütünlük içerisinde değerlendirilmesi mali analiz için daha sağlıklı olacaktır. Dolayısıyla asit test oranının değerlendirmesinde diyebiliriz ki; stok devir hızı, alacakların tahsilat süreleri, stoklara olan bağımlılığın ve diğer faktörlerin de göz önünde bulundurulması faydalı olur.

• Nakit Oran (Disponibilite Oranı): Hazır Değerler / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar

Nakit oran gerek cari orana ve gerekse de asit test oranına göre daha duyarlı bir likidite oranıdır. Bu nedenlerden ötürü de birinci derecede likidite oranı olarak da ifade edilmektedir. Nakit oran, firmanın sahip olduğu hazır değerlerin kısa vadeli borçları ödeme gücünü ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle işletmenin acil para ihtiyacını göstermektedir. Analiz edilen işletmede hazır değerler oranının çok düşük olması nakit sıkıntısına işaret ederken fazlalığı da atıl nakit mevcudunun bulunduğunu göstermektedir. Oranın değeri işletmeye, sektöre ve benzeri faktörlere bağlı olarak değişmekle beraber 0.20 - 0.50 arasında olması yeterlidir.

• Stok Bağımlılık Oranı: Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar - (Dönen Varlıklar-Stoklar) / Stoklar

Asit test oranının birden küçük olması durumunda, borçların geri ödenmesinde işletmenin stoklara olan bağımlılığının ölçümünde kullanılan bir orandır. Stok bağımlılık oranı işletmenin kısa vadeli borçlarının geri ödenebilmesinde, hazır değerlerin ve diğer süratle paraya çevrilebilir varlıkların dışında, stokların yüzde kaçının satılması gerektiğini göstermektedir. Bir diğer ifadeyle, işletmenin kısa vadeli borçlarını ödemesinde, stok satışına ne derece bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır.

2.3.4.2 Mali (Finansal) Yapı Oranları

Bir işletmenin likit halde bulunması, borçlarını geri ödeme gücünü gösterir. Ancak işletmenin ilişkilerinin bozulması ve tasfiyeye gitmesi durumunda neler olacağının bilinmesi de çok önemlidir. Bu nedenle, işletmelerin borçlarının mali yapı içindeki yeri ve bu durumun mali sonuçlarının da araştırılması gerekir. Mali yapı oranları, işletmenin ne ölçüde borçla finanse edildiğini, borçla finansmanın işletme için ne kadar yararlı olduğunu ve işletmenin uzun süreli ödeme gücünü ölçmeye yarayan oranlardır.

Mali analizde kullanılabilecek başlıca mali yapı oranları aşağıdaki gibidir:

• Finansal Kaldıraç Oranı: Yabancı Kaynaklar Toplamı / Aktif Toplam

İşletmeler açısından bu oran varlıkların yüzde kaçının yabancı kaynaklarla finanse edildiğini göstermektedir. İşletmeye kredi verenlerin oranının küçük olmasını arzular. Çünkü işletmenin tasfiyesi durumunda, işletmeye kredi verenler öz kaynakların yeterli olması halinde alacağını tahsil etme olanağını bulur. Ortaklar oranın belli bir düzeye kadar büyük olmasını arzular. Çünkü oranın büyük olması öz kaynaklara oranla, yabancı kaynaklardan daha fazla yararlanıldığını gösterir. Bu ise finansman kaldıraçının etkisi ile işletme kârlılığını artırıp, ortakların daha fazla kâr payı almalarına olanak verir.

Kaldıraç oranları gelecekte satışlarda olabilecek düşmelere karşı riski ölçtüğü için, özellikle pay senedine yatırım yapanlar için çok önemlidir. Finansal kaldıraç oranında optimum nokta, sermaye maliyetinin minimum olacağı noktaya kadar yabancı kaynaklardan yararlanmaktır. Belirli bir noktaya kadar yabancı kaynak maliyeti öz kaynak maliyetinden daha düşüktür. Ancak borçlanma arttıkça mali risk düzeyi de işletmede artmaktadır. Oranın %50'yi geçmemesi istenmektedir. Ancak ülkemizde oranın %60 seviyesinde olması normal kabul edilmektedir.

• Öz Kaynaklar / Aktif Toplam

Varlıkların yüzde kaçının işletme sahip ve ortakları tarafından finanse edildiğini ortaya koy-

maktadır. Oran, bir başka açıdan işletmenin uzun vadeli borç ödeme gücünü ortaya koymaktadır. Oranın yüksekliği işletmenin uzun vadeli borçlarını ve bunların faizlerini ödemede herhangi bir güçlükle karşılaşmayacağını gösterir. Başka bir anlatımla işletmeye kredi verenlerin emniyet marjının yeterli olduğunu gösterir. Genel olarak oranın zaman içerisinde yükselme eğilimi göstermesi, yönetimin başarısı olarak değerlendirilmektedir. Normal koşullarda öz kaynak /aktif toplam oranının %50'nin altına düşmemesi arzulanmaktadır

• Duran Varlıklar / Devamlı Sermaye

Duran varlıkların ne ölçüde uzun vadeli yabancı kaynaklar ve öz kaynaklarla finanse edildiğini göstermektedir. Bu oranın birden küçük olması durumunda yeterli olduğu kabul edilmektedir. Oranın birden büyük olması duran varlıkların bir kısmının kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edildiğini gösterir. Bu ise işletmenin üçüncü kişilerin baskısı altına girmiş olduğunu gösterir. Devamlı Sermaye: Uzun Vadeli Kaynaklar + Öz sermaye toplamıdır.

• Duran Varlık / Yabancı Kaynak

Oran, işletmenin yabancı kaynaklarının kaç katı kadar duran varlık edinilmiş olduğunu veya aktifteki duran varlıklarının ne kadarlık kısmını öz kaynaklarla finanse ettiğini göstermektedir. Bankalar gerçekleştirdikleri kredi analizlerinde işletmenin yabancı kaynaklarının karşılığında, genellikle iki kat civarında duran varlık güvencesi istemektedirler.

• Öz Kaynak / Yabancı Kaynak

İşletmelerin mali yeterliliğini ortaya koyan bu oran aynı zamanda işletmenin mali bağımsızlık derecesini de göstermektedir. Oranın en az bir olması arzulanmaktadır. Oranın yüksek olması işletmeyi alacaklı durumda bulunan üçüncü kişilerin baskısından kurtarır. Oranın birden küçük olması ise, işletmeye kredi verenlerin, işletme sahip ve ortaklarından daha fazla işletmeye yatırımda bulunduklarını gösterir. Bu durum alacaklıların işletmeye karşı güvencesini azaltmakla kalmaz aynı zamanda ekonomik durgunluk dö-

nemlerinde ağır faiz yükünün işletmenin mali kaynaklarını tüketerek işletmeyi borçlarını ödeyemez bir durumda bırakabilir.

• Oto finansman Oranı: Kar Yedekleri – Birikmiş Zararlar / Ödenmiş Sermaye

Oran işletmenin ödenmiş sermayesinin ne ölçüde sermaye dışı öz kaynaklarla karşılandığını ve işletmenin öz sermaye oluşturma politikasını açıklar. Oranın yüksekliği, işletmenin öz kaynaklarını kârın işletmede alıkonulması suretiyle artırıldığını ifade etmektedir.

2.3.4.3 Faaliyet Oranları

Verimlilik ya da devir oranları olarak da adlandırılmakta olan faaliyet oranları işletmelerin varlıklarını hangi verimlilikte kullandığını gösteren oranlardır. Faaliyet oranları, bilanço kalemleri ile gelir tablosu kalemleri arasındaki ilişkiye dayanır ve varlıkların geri dönme çabukluğunu ortaya koyar. Mali analizde likidite oranlarının tek başına incelenmesi, işletmenin gerçek nakit yaratma gücü hakkında yeterli bilgi veremez. Ancak faaliyet oranlarının analize dahil edilmesi ile müşterilerin kendilerine tanınan ödeme sürelerine uyup uymadıkları, yatırım kapasitesinden yeterince yararlanılıp yararlanılmadığı ve stoklara yapılan yatırımın uygunluğu gibi konularda bilgiler sağlanmakta ve bu suretle analizden beklenen verim elde edilmektedir.

Mali analizde kullanılabilecek başlıca faaliyet oranları aşağıdaki gibidir:

• Stok Devir Hızları (SDH)

Stok kalemlerinin ne kadar bir süre içerisinde üretim faaliyetinde tükendiğini veya satış hasılatı unsuru haline dönüştüğünü ölçmeye yarayan oranlardır. Bir başka ifadeyle stok devir hızı stokların likiditesi hakkında bilgiler vermektedir. Stok devir hızının yüksekliği özellikle ticari işletmelerde olumlu yönde karşılanmaktadır. Çünkü kar stokların nakde çevrilmesi sonucu oluşacaktır. Stok devir hızı işletmenin ticaret veya üretim işletmesi oluşuna göre aşağıda açıklanan şekillerde hesaplanır.

Ticari İşletmelerde SDH

• SDH: STMM / (Dön. Başı Stok + Dön. Sonu Stok / 2)

Ticari işletmelerde stok devir hızı stokların ortalama olarak ne kadar bir süre içerisinde, satış veya kullanma yoluyla tüketildiğini göstermektedir. Ticari işletmelerde stok devir hızının yükselmesi belirli bir miktardaki satış sağlayabilmek için daha az stok bulundurulduğu anlamına gelir. Stok devir hızı yüksek olan işletmeler rekabet avantajına sahiptir ve bu işletmeler için sürüm kârlılığı söz konusu olabilmektedir.

Sınai İşletmelerde SDH

Üretim işletmeleri üretim faaliyetlerinde bulunduklarından bunlarda ilk madde ve malzeme, yarı mamul ve mamul stokları olmak üzere değişik stok türleri vardır.

• Mamul Stok Devir Hızı: (Satılan Mamul Maliyeti / (Dön. Başı Stok + Dön. Sonu Stok / 2)

Mamul stokların ne kadar bir süre içerisinde satış hasılatına dönüştüğünü ve bu kapsamda mamul stoklarının belirli bir dönemde kaç defa eritilip tüketildiğini gösteren bir orandır.

• Yarı Mamul Stok Devir Hızı: Üretim Maliyeti / (Dön. Başı Stok + Dön. Sonu Stok / 2)

Üretim işletmelerinin mevcut yarı mamul stoklarının ne kadar sürede mamul haline dönüştüğünü saptamada kullanılmaktadır.

• Stokların Ortalama Tüketilme Süresi: 365 / SDH

Stok devir hızının bilinmesi durumunda yılın gün sayısı stok devir hızına bölünmek suretiyle stokların ortalama tüketilme süresi hesaplanır. Ancak stokların ortalama tüketilme süresinin doğrudan hesaplanması istenildiğinde aşağıda yer alan orandan faydalanılabilir.

Stokların Ortalama Tüketilme Süresi: Ortalama Stoklar * 365 / Satışların Maliyeti

• Alacak Devir Hızı Oranı (ADH): Kredili Net Satışlar / Ortalama Tic. Alacaklar

Bu oran belirli bir dönemde alacakların tahsil ve tedavül hızını göstermektedir. Ticari alacakların kalitesi ve likiditesi hakkında bir yargıya ulaşmak istendiğinde başvuru bir orandır. Alacak devir hızının artışı işletme sermayesinin alacaklara nispeten az miktarda bağlandığını ifade etmektedir.

Ticari alacak devir hızının hesabında, ticari alacak toplamı içerisinde hangi hesapların alınması gerektiğine dikkat etmek gerekmektedir. Ticari alacakların net toplamından hareket edilirse sonuç yanıltıcı olabilir. Bu nedenle toplama şüpheli alacaklar karşılığı, alacak senetleri reeskontu ve verilen depozito ve teminatlar da dahil edilmelidir. Alacak devir hızı oranının tespitinde kredili net satış tutarının belirli olması halinde bu tutar, kredili net satış tutarı tam olarak bilinmiyorsa ya net satış hasılatının belirli bir yüzdesi alınarak kredili net satış tutarı tespit edilir ya da net satış hasılatının tamamı kredili net satış hasılatı olarak kabul edilmek suretiyle analiz gerçekleştirilir.

• **Alacakların Ortalama Tahsil Süresi:**
365/ADH

Bu oran işletmenin müşterilerden olan alacaklarının ortalama tahsil süresini göstermektedir. Alacak devir hızının bilinmesi durumunda yılın gün sayısı alacak devir hızına bölünmek suretiyle alacakların ortalama tahsil süresi hesaplanır. Ancak alacakların ortalama tahsil süresinin doğrudan hesaplanması istenildiğinde aşağıda yer alan orandan faydalanılabilir.

Alacakların Ortalama Tahsil Süresi: Ticari Alacaklar*365 / Kredili Satışlar

• **Aktif Devir Hızı (AKDH): Net Satışlar / Ortalama Toplam Aktifler**

İşletmenin sahip olduğu tüm varlıkların verimliliğinin ölçümünde kullanılan bir orandır. Bir diğer ifadeyle işletmenin gelir elde etmede varlıklarının etkin kullanımı konusunda bilgi vermektedir. Oranın düşük olması işletmenin tam kapasite ile çalışmadığını göstermektedir.

• **Dönen Varlık Devir Hızı: Net Satışlar / Ortalama Dönen Varlıklar**

İşletmenin sahip olduğu dönen varlıkların verimliliğinin ölçümünde kullanılan bir orandır. Bu oranın yüksek olması dönen varlıkların verimliliğinin de yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak kârlılık oranı da aynı doğrultuda ise verimlilikteki yükseklik anlam taşıyacaktır. Dönen varlık devir hızının düşük olması işletmede dönen varlıklarda

bir aşırılık olduğunu, stok ve alacakların devir hızının yavaş olduğunu göstermektedir.

• **Duran Varlık Devir Hızı: Net Satışlar / Ortalama Duran Varlıklar**

İşletmenin sahip olduğu duran varlıkların verimliliğinin ölçümünde kullanılan bir orandır. Oran işletmede duran varlıklara aşırı bir yatırım yapıp yapılmadığını saptamada da kullanılmaktadır. Oranın düşük olması veya zaman içerisinde azalma eğilimi göstermesi, işletmenin tam kapasite ile çalışmadığını veya duran varlıklardan yeterince gelir sağlanamadığını göstermektedir. Diğer taraftan oranın çok yüksek olması işletmenin duran varlıklarını kapasitelerinin üzerinde kullandığını gösterir. Oran için belli bir seviye olmamakla beraber sanayi işletmeleri için 2 olması uygun görülmektedir.

• **Öz Sermaye Devir Hızı: Net Satışlar / Ortalama Öz Sermaye**

Öz sermayenin ne ölçüde verimli kullanıldığını belirten bir orandır. Oranın yüksek olması işletme öz sermayesinin çok ekonomik ve verimli bir biçimde kullanıldığını belirtir. Ancak oranın normalin çok üstünde olması işletmenin öz kaynaklarının yetersiz olduğunu ve işletmenin geniş ölçüde yabancı kaynaklardan yararlandığını gösterir. Oranın düşük olması ise öz sermayenin iş hacmine göre fazla olduğunu ve verimli bir biçimde kullanılmadığını gösterir.

2.3.4.4 Kârlılık Oranları

Kârlılık oranları işletmenin yatırımlarından sağladığı getiriyi bir başka ifadeyle işletmenin faaliyetleri sonucunda elde ettiği başarıyı ölçmek için kullanılan oranlardır. Zira iyi işleyen finansal pazarlarda, firma yönetiminin etkinliğini belirlemede, yatırılan sermaye şirketin doyurucu bir kâr sağlama yeteneğinin temel bir göstergedir. Kârların düşük olduğu alanlara yatırımcılar sermayelerini bağlamadıkları gibi girişimciler de yatırım yapmaktan kaçınırlar. Öte yandan kredi kurumları da kârlılığın düşük olduğu firmalara kredi vermeye istekli değildir.

Mali analizde kullanılabilecek başlıca kârlılık oranları aşağıdaki gibidir:

2.3.4.4.1 Kâr ile Satışlar Arasındaki İlişkiyi Gösteren Oranlar

• Brüt Satış Karlılığı: Brüt Satış Kâr / Net Satışlar

Net satışların yüzde kaçının brüt satış kârı (gayri safi kâr) olduğunu belirtir. Brüt kâr marjı işletme faaliyetlerinin etkinliğinin yanı sıra işletmenin fiyat politikasına ilişkin bilgiler de vermektedir.

• Faaliyet Karlılığı: Faaliyet Kâr / Net Satışlar

İşletmenin iş hacmi kârlılığı hakkında bilgi veren bu oran bir işletmenin esas faaliyetinden ne ölçüde kârlı olduğunu saptanmasında kullanılmaktadır.

• Faaliyet Giderleri / Net Satışlar

Faaliyet giderlerinin dönem kârı üzerindeki ağırlık derecesinin ölçümünde kullanılan bir orandır. Giderlerin net satışlar içersindeki ağırlık derecesinin saptanması amaçlandığında her bir gider unsurunun ayrı ayrı net satışlara oranlanması suretiyle sonuca ulaşılabacaktır.

• Net Kârlılık: Net Kâr / Net Satışlar

Bu oran, işletme faaliyetlerinin net kârlılığı hakkında bilgi vermektedir. İşletmenin kuruluş amacı dışında kalan faaliyetlerinden doğan tüm faaliyet dışı gelir ve kâr unsurları ile faaliyet dışı gider ve zarar unsurları dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Söz konusu oran işletmenin fiyatlama, maliyet yapısı ve üretim etkinliğine ilişkin bilgiler ihtiva etmekte ve bu kapsamda işletmenin faaliyet performansının ölçümünde kullanılan önemli bir gösterge olmaktadır.

2.3.4.4.2 Kâr ile Sermaye Arasındaki İlişkiyi Gösteren Oranlar

• Öz Sermaye Karlılığı (Mali Rantabillite): Net Kâr / Öz Sermaye

İşletmenin sahip ve sahipleri tarafından sağlanan kaynağın bir birimine düşen kâr payını göstermektedir. İşletmenin yönetimindeki başarı derecesi ile kârlılık durumunun analizinde, kullanılan oran, önemli bir göstergedir. Oranın yeterliliğinin ilgililer tarafından tespitinde öz kaynakların alternatif kullanım olanaklarının bilinmesi gerekmektedir.

• Net Kâr / Toplam Varlıklar

Bu oran varlıkların işletmede ne ölçüde verimli kullanılıp kullanılmadığının saptanmasında kullanılmaktadır.

3. VERGİ İNCELEMESİ VE MALİ ANALİZ İLİŞKİSİ

3.1 Vergi İncelemesinin Önemi ve Mali Tablolar Analizi

İnsanoğlu bireysel ihtiyaçlarını tek başına karşılayabilmesine rağmen toplumsal ihtiyaçlarını tek başına karşılayamaz. İnsanoğlunun tek başına karşılayamadığı bu ihtiyaçları kamusal hizmetin kaynağını oluşturmaktadır. Güvenlik, sağlık, eğitim gibi sıralayabileceğimiz kamusal hizmetlerin görülmesinde toplumsal organizasyonların en gelişmiş olan devlet, insanlar tarafından kurulmuştur. Ancak, devlet tarafından kamu hizmetinin sunulması bir takım edimlerde bulunmayı ve bazı araçların temin edilmesini gerektirmektedir. Bunun için bireylerin toplumun en modern ve en karmaşık siyasal organizasyonu olan devlet kamu tüzel kişiliğine mali katkılarda bulunması gerekmektedir. Bu katkılar, vergi ve benzeri mali yükümlülükler olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak en emin ve sağlam kaynak vergilerdir. Vergi kamusal ihtiyaçların karşılanması için özel kesimden kamusal kesime hukuksal zor altında, karşılıksız ve kesin olarak yapılan parasal aktarımdır.

1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 2. maddesinde yer bulan sosyal devlet anlayışı gereği devletin yerine getirmesi gereken yükümlülükleri son derece fazla ve çeşitlidir. Devletin klasik görevi olarak nitelenen bu fonksiyonların yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan gelirin temel kaynağını vergiler oluşturmaktadır. Devletin gün geçtikçe artan yükümlülüklerini zamanında yerine getirmesi ancak güçlü, sağlıklı, dengeli bir bütçenin varlığı ve bunun için de alınması gereken vergilerin tam, doğru ve zamanlı olarak tahsiline bağlıdır. Durum böyle olmakla beraber insanlar elde ettikleri kazancın bir kısmını devlete vergi adı altında aktarmak istememektedirler. Diğer bir ifadeyle vergi vermek insanın yapısına ters düşen bir olaydır. Bu özelliğinden dolayı ver-

gi kanunla konulan ve alınması cebri usule dayanan yükümlülüklerdir. Bu hususlar birlikte dikkate alındığında vergilemede beyan esasının geçerli olduğu sistemlerde verginin denetimini sağlamaya yönelik vergi incelemesi zorunluluk gerektiren kaçınılmaz bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vergi incelemesi ile ;

- Geçmişe yönelik olarak fiilen var olan vergi kayıp ve kaçacağı cezalı olarak tarh ve tahakkuk ettirilir.
- Kayıt dışı ekonominin önü kesilerek ticari hayattaki haksız rekabet önlenir,
- Vergi yükünün dağılımında adaletin sağlanmasıyla devletin saygınlığı artar,
- Muhasebe kayıt ve belge düzeninin yarleşmesi sağlanır,
- Mükellefleri eğitici ve öğretici yönde katkılar sağlanır.

Vergi kanunlarının öngördüğü hükümlerin en iyi şekilde uygulanabilmesi, iyi örgütlenmiş bir Maliye teşkilatına, bu teşkilat içerisinde iyi yetişmiş vergi inceleme elemanlarına ve vergi kanunlarına aykırı durumu en etkin ve en hızlı bir şekilde tespit edip ortaya koyacak inceleme tekniklerine ihtiyaç vardır. Bu amaçlarla mali analiz tekniklerinin vergi incelemelerinde kullanılması ile incelemelerde etkinlik ve zaman tasarrufu sağlanabilecektir.

Muhasebe kayıtlarının çıktıları olan mali tabloların kullanıcılarından bir tanesi de kuşkusuz devlettir. Devlet işletmelerin doğal ortağı durumunda olduğundan vergi maksimizasyonunu sağlamak amacıyla verginin alınması ve denetlenmesi açısından mali tablolarla ilgilenmektedir. Vergi denetiminin en önemli aracı olan vergi incelemesi, mükellefin ödediği verginin; defter, hesap, kayıt ve belgeler ile gerekli olduğu takdirde yapılacak muhasebe dışı envanter ve araştırmalardan elde edilecek bulgulara uygunluğunun incelenerek, doğruluğunun saptanması ve sağlanmasına yönelik çalışmalardan oluşmaktadır. Anlaşılabacağı üzere vergi incelemesinin biri defter kayıt ve belgeler üzerinden yapılan reviz-

yon, diğeri defter ve belgelere bağlı olmayan araştırma olmak üzere iki yönü söz konusu olmaktadır. VUK'un 134. maddesine göre, vergi incelemesinden maksat, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır. Ödenmesi gereken verginin doğruluğu kuşkusuz beyan edilen matrahın doğruluğuna, matrahın doğruluğu dönem kârının doğru belirlenmesine bağlıdır. Bu bağlamda vergiyle ilgili yasaların uygulanması için öncelikle ekonomik olayların düzenli izlenmesini sağlayan muhasebe kayıt sisteminin etkinliğine ihtiyaç vardır. Bu sistem sayesinde ancak ekonomik sonuçlarla vergi ilişkisi doğru bir şekilde kurulabilecektir. Dolayısıyla sağlıklı bir vergi incelemesinin yapılabilmesi ve bu suretle vergi matrahının doğru hesaplanabilmesi için işletmelerin muhasebe kayıtlarının düzenli olması ve her hesap dönemi sonunda mali tablolarını mevzuata uygun bir şekilde düzenlemeleri ile mümkündür. Vergi kanunları bu konuda mali tabloların hazırlanmasını zorunlu kılmakta ve bunların kullanılış sahasını genişletmektedir.

Bilineceği üzere, Tekdüzen Muhasebe Sistemi çerçevesinde düzenlenecek olan mali tablolar,

- Bilanço,
- Gelir Tablosu
- Satışların Maliyeti Tablosu,
- Fon Akım Tabloları,
- Nakit Akım Tablosu,
- Kâr Dağıtım Tablosu,
- Özkaynaklar Değişim Tablosu,

olup, bu tablolardan ilk ikisi temel mali tablolar, diğerkileri ise ek (diğer) mali tabloları oluşturmaktadır. İşletmelerin faaliyet sonuçlarını ifade eden ve vergilendirmeyi doğrudan etkileyen Bilanço ve Gelir tablosu çalışmamızda vergi incelemesi kapsamında ele alınacak mali tablolarıdır.

Kamu gelirlerinin artırılmasında yaşadığımız bilgi çağının teknolojik imkanları vergi incelemelerinde son derece etkin ve verimli uygulama fırsatları sunmaktadır. Vergi incelemesinde etkin-

liğin sağlanabilmesi için mükelleflerin kazançlarına ilişkin vergi idaresine verdikleri beyannamelelerinin ve eklerini oluşturan mali tabloların doğruluğunun çeşitli yöntemlerle test edilmesi gerekir. Bir veya birkaç döneme ait mali tablolarda yer alan kalemlerin, gerek kendi aralarında ve gerekse bütünüle olan ilişkilerinin çeşitli analiz tekniklerinden yararlanılarak incelenmesi, yorumlanması ve işletmenin içinde bulunduğu koşullarında göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi işlemleri mali analiz olarak nitelendirilmektedir. Yapılan tanımlamadan da anlaşılacağı üzere mali analiz yalnızca bir takım aritmetik hesaplamaların yapılmasından ve sadece muhasebe kayıtlarından hareketle elde edilen bulgulardan ibaret olmayıp, işlemlerin gerçek mahiyetleri ve vergi mevzuatı dışında kalan diğer hususlar ve genel işletmecilik ilkeleri ile elde edilen bulguların amaca uygun şekilde yorumlanmasıdır.

Vergi incelemelerinde mali analizi gerçekleştirecek işletmenin; yapısı, kuruluş tarihi ve yeri, faaliyet konusu, üretim tekniği, hammadde bağıllığı, yönetim biçimi ve benzeri etkenler nedeniyle koşullar farklılık arz edebilmektedir. İşletmenin sahip olduğu özelliklerin vergi inceleme elemanınca kavranması yapılan mali analizin sonuçlarının yorumlanmasında inceleme elemanını daha doğru sonuçlara getirecektir.

Yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere bir veya birkaç döneme ait mali tabloların vergi incelemesi amacına yönelik mali analizinde sonuçlar; sektör ortalama verileriyle, işletmenin geçmiş yıllar verileriyle, inceleme elemanının kendisi tarafından belirlenmiş finansal olmayan beklenen olası sonuçlarla karşılaştırması, incelenmesi, yorumlanması ve işletmenin içinde bulunduğu koşulların da göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi suretiyle bir kanaate ulaşabilecekler.

3.2 Vergi İncelemesinde Mali Analiz Tekniklerinden Yararlanmada Başarı Koşulları

Muhasebe uygulamalarındaki eksiklikler, işletme yöneticilerinin yanlış tutumları ve bilgisizlikleri, yeni gelişmelerin takip edilmemesi, yasal düzenleme boşlukları ve enflasyonist koşullar, mali

tablolar analizi ile anlamlı sonuçlara ulaşılmasına önemli sınırlamalar getirmektedir. Bu yönleriyle birlikte değerlendirildiğinde vergi incelemelerinde mali analiz tekniklerinde başarının sağlanabilmesi öncelikle elde edilen sonuçların rasyonel bir şekilde analitik bakış açısıyla değerlendirilmesine ve bunun yanı sıra aşağıda sıraladığımız bir takım koşulların varlığına bağlı bulunmaktadır:

- Mali tabloların Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uygun olarak hazırlanmış olması ve içerdikleri bilgilerin doğru olması gerekmektedir,
- Mali tabloların vergi mevzuatı hükümlerine uygun olarak düzenlenmiş olması gerekmektedir,
- Analiz edilen işletmenin faaliyet gösterdiği sanayi iş kolunun özelliklerinin iyi bilinmesi gerekmektedir,
- Vergi inceleme elemanları tarafından bilgisayar kullanımı bir zorunluluktur,
- Sektörlerin mali özelliklerinin ve sektör ortalama oranlarının tespit edilmiş olması gerekmektedir,
- Mali tablolarda muhasebe dili kullanıldığından muhasebe kuram ve uygulamaları vergi mevzuatı ile birlikte kavranmalıdır,
- İşletme faaliyetini ilgilendiren yasa ve düzenlemelerin bilinmesi gerekmektedir. Bununla birlikte işletme faaliyet, politika ve yöntemlerinde meydana gelen değişiklikler de bilinmelidir,
- İşletmenin üretim, finansman, kar dağıtım gibi politikaları bilinmelidir,
- Dönemin ekonomik koşulları dikkate alınmalıdır.

3.3 Vergi İncelemesinde Mali Analiz Tekniklerinin Sınırları

Mali tablolar analizinde vergi inceleme elemanı bir takım güçlüklerle karşılaşabilir. Bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Mali tablolar çok sayıda bilgiyi özet olarak sunar ayrıntılı bilgileri göstermez. Dolayısıyla sağlıklı bir vergi inceleme analizi için ilave bir takım bilgilere daha ihtiyaç duyulabilir.

• Mali tablolar gerçek tutarları göstermeyebilir. Çünkü mali tablolardaki tutarlar çoğu zaman sübjektiftir. Onu hazırlayan kişi ya da kişilerin benimsediği ve uyguladığı çeşitli varsayım, değerlendirme ölçek ve yöntemlerine göre değişebilir

• Mali tablolar analizinin hızlı bir şekilde ve doğru olarak yapılabilmesi için mali bilgilerin mükellefler tarafından bilgisayar ortamına aktarılmış olması gerekmektedir.

• Mali tablolarda işletmenin mali durumu ve işletme sonucuna etkisi olabilecek birçok faktör yansımaz. Örneğin; işletmenin diğer işletme ve kişiler karşısındaki saygınlığı ve kredisi, personelin yetenek ve bağlılığı, işletmeler arasındaki ilişkiler ve entelektüel sermaye unsurları mali tablolarda görülemez. Bu anlamda şirket hakkındaki ilave bilgilere ihtiyaç vardır.

3.4 Vergi İncelemelerinde Mali Analiz Tekniklerinden Yararlanma Şekilleri

Vergi incelemesi idari, teknik ve hukuki yönleri olan son derece geniş yönlü bir vergi denetim tekniğidir. Bu nedenle bilgili, becerikli ve teknik yönden yeterli donanıma sahip kişilerce yapılmalıdır. Vergi incelemelerinde mali analiz tekniklerinden yararlanma incelemenin çeşitli aşamalarında mümkün olmaktadır. Genel olarak vergi incelemelerinde mali analiz tekniklerinden yararlanma şekilleri aşağıdaki gibidir.

- İncelenecek beyanname seçiminde,
- Vergi incelemesinde üzerinde durulacak ve derinleştirilecek noktaların saptanmasında,
- Vergi kaybının ortaya çıkarılmasında ve vergi kaybına ilişkin sinyallerin veya belirtilerin tespit edilmesinde,
- Analiz sonuçları sektör ortalamalarından büyük ölçüde olumsuz sapma gösteren firmaları incelemeye almada öncelik verilmesinde,
- Gözetim altında tutulan firmaların takibinde.

Anlaşılabileceği üzere mali tablolar analizinin vergi incelemesinde kullanım amacı işletmelerin vergi kaçırıp kaçırmadığını tespit amacından ziyade vergi kayıp ve kaçığının olma olasılığını gösteren sinyallerin ve belirtilerin tespit edilmesi-

dir. Mali tablolarda yer alan kalemlerde önemli miktarlardaki artış ve azalışlar işletmenin yıl içinde yapmış olduğu faaliyetleri hakkında vergisel sonuç doğuran bilgilere ulaşılabilir.

3.4.1 İncelenecek Beyanname Seçiminde

Vergi incelemesinde etkinliğin sağlanması için mükelleflerin kazançlarına ilişkin vergi idaresine verdikleri beyannamelerinin ve eklerinin doğruluğunun çeşitli yöntemlerle test edilmesi gerekir. Bu amaçla vergi denetiminde etkinliğin sağlanmasına yönelik olarak modern denetim tekniklerinin kullanılması inceleme etkinliğini artıracaktır.

Vergi idaresi bünyesinde bir veri tabanı oluşturularak işletmeler tarafından vergi dairesine verilen beyanname ve eklerini oluşturan mali tabloların zamanaşımı süreleri de göz önünde bulundurulmak suretiyle veri tabanına eklenmesi ve incelemelerde bu veri tabanından yararlanılması faydalı olacaktır.

Mali analiz kapsamında sektöre özgü tipik oranlar, incelemeye alınacak beyannamelerin seçiminde bir ölçü olarak kullanılabilir. Oranları tipik oranlardan büyük ölçüde olumsuz sapma gösteren firmaların beyannamelerini incelemeye almada öncelik verilebilir. Bu suretle vergi kayıp ve kaçığının önlenmesi, kayıt dışılığın en aza indirilmesi önceki yıllara ilişkin beyanların analizi ile birlikte risk grubu yüksek sektör, iş kolları ve işletmelerin tespiti ile sağlanabilecektir.

3.4.2 Vergi İncelemesinde Üzerinde Durulacak, Derinleştirilecek Noktaların Saptanmasında

İncelenecek beyannamelerin seçim aşamasından sonra mali analiz tekniğinden derinlemesine incelenen hususların tespitinde de yararlanılabilir. Bu anlamda tipik oranlardan sapmalar vergi inceleme elemanı tarafından titizlikle incelenir ve vergi kayıp ve kaçığının söz konusu olabilecek hususların tespiti sağlanır. Örneğin, mali analizi gerçekleştirilen işletmenin yaptığı harcamaların gerçekleştirdiği işle mütenasip olmaması vergi incelemesinde üzerinde durulacak konulardan bir tanesini oluşturmaktadır.

3.4.3 Vergi Kaybının Ortaya Çıkarılmasında ve Vergi Kaybına İlişkin Belirtilerin Tespit Edilmesinde

Vergi incelemesi beyan usulünün işlerliği açısından hayati önem taşımaktadır. Beyan usulü, mükellefin istediği gibi değil, vergi kanunlarıyla belirlenen matrah ve oranlara göre vergi beyan etmesini ve ödemesini öngörmektedir. Bunun gerçekleştirilmesinde mükellefin incelenmesini ve gerektiğinde cezalandırılacağını bilmesinin önemi açıktır. Elbette ki bu yönde bir kanaati mükellefe verecek idari işlem vergi incelemesidir. Böylece inceleme sonucunda vergi kaybının tespiti ve bunun hazineye intikalini sağlamak vergi incelemesinin amacını oluşturmaktadır.

Vergi kayıp ve kaçığının ortaya çıkarılması ve vergi kaybına ilişkin olarak tespitlerin yapılması özellikle mali tablolarda oluşabilecek hata ve hileleri tespit etmeye yönelik bir inceleme ile sağlanabilecektir. Mali analiz tekniklerinin bu amaçla kullanımında mali tablo verilerinde hata ve hilelerin belirtilerine ilişkin tespitler sağlanabilmektedir.

3.4.4 Analiz Sonuçları Sektör Ortalamalarından Büyük Ölçüde Sapma Gösteren Firmaların İncelemeye Almada Öncelik Verilmesinde

Analiz sonuçları sektör ortalamalarından büyük ölçüde sapma gösteren firmaları incelemeye almada öncelik verilmesi inceleme elemanınca belirli bir sektörde faaliyet gösteren firmaların mali tablolarının mali analizinin gerçekleştirilmesi sonucunda sektör ortalamaları ile analiz sonuçları büyük farklılık gösteren firmaların incelemeye alımında öncelik verilebilecektir. Anlaşılabileceği üzere mali analiz tekniklerinden bu şekilde yararlanarak sektörde öncelikle incelenen firmanın ve incelenen hususların tespiti sağlanmaktadır.

3.4.5 Gözetim Altında Tutulan Firmaların Takibinde

Gözetim altında tutulan firmaların takibinde aynı sektörde yer alan belirli sayıda firmalar (genellikle 20 ile 30 arasında) vergi inceleme elemanının sürekli gözetimi altındadır ve belirli

periyotlarla bütün firmalar vergi incelemesine alınır. Bu suretle belirli bir grup firma sürekli gözetim altında tutulduğundan vergi incelemelerinde mali analiz tekniklerinden daha etkin yararlanılabilir. Çünkü firmaların sayısı azdır ve firmaların hepsi aynı sektördedir. Bu durum her türlü mali analiz tekniğinin kolayca uygulanmasına ve sektörün en iyi şekilde kavranmasına olanak verici niteliktedir.

3.5 Mali Analiz Tekniklerinin Vergi İncelemesinde Kullanımı ile İnceleme Elemanı Tarafından Elde Edilebilecek Bulgular

Günümüzde, beyan esasına dayanan çağdaş vergi sistemlerinin başarılı olması için vergi kanunlarının basit, adil ve verimli olması yeterli olmayıp, vergi idaresinin güçlü bir şekilde örgütlenerek bir taraftan mükelleflere çağdaş bir vergilendirme hizmeti sunması, diğer taraftan da etkin bir vergi denetiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Vergi denetim tekniklerinden bir tanesi olan vergi incelemesi bu amacı sağlamaya yöneliktir. Vergi incelemelerinde bilgisayar teknolojisinden faydalanarak mali analiz tekniklerinin uygulanması incelemelerde etkinliği artıracaktır.

Vergi inceleme elemanı incelemesini gerçekleştirdiği işletmenin mali tablolarının analizini gerçekleştirmeden önce genel olarak işletmeyi tanımak amacıyla işletme hakkında birtakım bilgiler toplamalıdır. Edinilebilecek bilgiler işletmenin büyüklüğü, borsada işlem görüp görmediği, faaliyet gösterdiği sektör, yabancı ortağının olup olmadığı, bağımsız denetime tabi olup olmadığı gibi işletmenin yapısı veya çevresi ile ilgili işletmeye özgü bilgilerdir. Daha sonra mali analiz tekniklerinin kullanımı ile vergi incelemesine yönelik sonuçlara varmak mümkün olmaktadır. İnceleme elemanı tarafından kullanılacak mali analiz tekniği ile elde edilebilecek verilere ilişkin açıklamalar her bir mali analiz tekniği kapsamında aşağıda açıklanmıştır.

3.5.1 Karşılaştırmalı Tablolar Analizi (Yatay Analiz) ve Vergi İncelemesi

Karşılaştırmalı tablolar analiz iki veya daha fazla döneme ilişkin mali tabloların birbirini izle-

yen dönemler bakımından karşılaştırmalı olarak düzenlenmesi ve bu tablolarda yer alan kalemlerin zaman içinde göstermiş olduğu değişikliklerin mutlak ve yüzde olarak tespit edilerek değerlendirilmesi esasına dayanmaktadır. Mali tablolarda yer alan kalemlerin zaman içerisinde göstermiş olduğu değişiklikler, belli bir tarihte bu kalemler arasındaki ilişkiden daha anlamlı sonuçlar verecektir. Bu suretle zaman içerisinde mali tablo kalemlerinde meydana gelen değişikliklerin dinamik bir analiz yaklaşımıyla değerlendirilmesi sonucu önemli değişiklik gösteren mali tablo kalemlerinin tespit edilmesi vergi incelemesine yönelik çalışmalarda yön verici olacaktır. Örneğin, işletmenin satışlarında meydana gelen değişim ile satışların maliyetinde ortaya çıkan değişim dengesiz ise maliyetlerle oynanmış olabileceği, gelir kalemlerindeki değişime göre gider kalemleri daha fazla artış gösteriyorsa gerçek olmayan giderlerin söz konusu olabileceği ve benzer şekilde banka kredileri ile kasa ve ortaklardan alacaklar hesapları arasındaki ilişki neticesinde alınan kredilerin işletme dışında kullanıldığı ve bir örtülü kazanç dağıtımı söz konusu olabileceğine yönelik kuşku uyandırabilir.

İncelenecek beyannamelerin seçim aşamasında karşılaştırmalı tablolar analizinden yararlanılarak mali tablolarda yer alan kalemlerde meydana gelen önemli değişimler ve değişim oranları tespit edilebilir. Yapılan tespitler sonucunda önemli değişiklik arz eden beyannameler incelenmek üzere seçilebilir ve böylelikle derinlemesine incelenecek hususlar beyanname seçim aşamasında belirlenmiş olur.

3.5.2 Yüzde Yöntemi İle Analiz (Dikey Analiz) ve Vergi İncelemesi

Yüzde yöntemi ile analiz tekniğinde, mali tablolarda yer alan her kalem aynı tabloda yer alan belirli bir kaleme veya toplam kısmına oranlanmakta ve sonuç yüzde değerlere göre ifade edilmektedir. Bir diğer ifadeyle mali tablolarda yer alan kalemin küme toplamı içindeki yüzdelik payı hesaplanmaktadır. Vergi incelemesi amacıyla yapılacak mali analizlerde bilanço aktiflerinin dönen varlıklara ve sabit varlıklara dağılımı

yanında işletme kaynaklarının ne oranda öz, ne oranda yabancı kaynaklardan oluştuğu saptanmaktadır. Bu suretle faaliyet gösterilen sektör değerlerine göre büyük farklılık gösteren kalemler incelemede yoğunlaşılması gereken noktaları oluşturmaktadır. Örneğin, sektör değerlerine göre sabit varlık oranının aktif toplam içerisinde yüksek oluşu ilgili sabit varlıkların gerçekten işletmede olup olmadığını ve bu çerçevede de dönem amortisman giderlerinin doğruluğunun sağlanmasını gerektirmektedir. Benzer şekilde işletmenin faaliyette bulunduğu sektörde ortalama stok rakamları ile karşılaştırmak amacıyla stok miktarının faaliyetin gerçekleştirilmesi için yeterli olup olmadığının tespiti ile gerçekleştirilen satışların doğruluğu hakkında fikir edinilebileceği gibi, aynı zamanda sektör ortalamalarına göre düşük görülen stok hacmi stokların düşük bedelle değerlendirilmiş olabileceğine yönelik kuşku da uyandırabilecektir.

İşletme bilançosunun kısa ve uzun vadeli borçlanma durumunun yıllar itibarıyla gösterdiği değişimin analiz edilmesi örtülü sermaye kullanımına yönelik tespitleri sağlayacaktır. Aynı amaca yönelik olarak işletme gelir tablosunun analizi neticesinde faiz giderlerinin değişim seyri dönem giderlerinin doğruluğunun sağlanmasında ve örtülü sermaye kullanımına yönelik tespitlerde bir karine teşkil edecektir.

İşletme bilançosunun dönen varlık grubunun yıllar itibarıyla gösterdiği değişimin analiz edilmesi örtülü kazanç dağıtımına yönelik tespitleri sağlayacaktır. Örneğin, kasa hesabı ve ortaklardan alacaklar hesabının dönen varlık grubu içerisinde beklenen değerlerinden fazla bir yer tutması kaynakların işletme dışına aktarılabilmesine yönelik kuşku uyandırabilecektir.

Banka kredilerinin pasif toplam içerisindeki oranını yüksek olması ile satışlara göre stokların fazla olması, işletmenin kredileri stoklar üzerinde göstererek işletme dışında kullandığı kuşku uyandırabilecektir. Benzer şekilde dönemler itibarıyla aktif toplam içerisinde duran varlık oranının fazlaca bir değişiklik göstermemesine karşın pasif toplam içerisinde uzun vadeli yabancı kay-

nak oranının artma eğiliminde olması gerçek olmayan kredi oluşturulduğuna yönelik kuşkuları uyandırabilecektir.

Yüzde yöntemi ile analiz tekniğinden özellikle faaliyet hacmi yüksek olan işletmelerde, gider yönlü bir inceleme yapılırken etkin bir şekilde yararlanmak mümkündür. Örneğin, satışların maliyeti oranının geçmiş yıllarla ve sektör ortalaması değerleriyle karşılaştırıldığında yıllar itibarıyla artış eğiliminde olması maliyetlerle oynanmış olabileceği kuşkusu uyandırabilecektir.

3.5.3 Eğilim Yüzdeleri Yöntemi (Trend Analizi) ile Analiz ve Vergi İncelemesi

Eğilim yüzdeleri analizinde, işletmenin mali tablolarında yer alan kalemlerin dönemler arasında göstermiş olduğu artış veya azalışlar saptanmakta ve bu değişimlerin temel yıla göre oransal önemleri ortaya konularak işletmenin gelişme yönü incelenmektedir. Söz konusu yöntemin vergi incelemelerinde sağlıklı bir şekilde kullanımında baz yılın seçimi son derece önem arz etmektedir. Bu amaçla inceleme elemanının analize başlamadan önce işletme hakkında baz yılın doğru tespitine yönelik bilgileri toplaması gerekmektedir. Çünkü baz yılın hatalı tespiti yöntemin başarı şansını ortadan kaldıracaktır.

Bilançonun eğilim yüzdeleri analizi ile birlikte inceleme elemanının kendisine incelemelerinde veri teşkil edebilecek çok sayıda sonuca ulaşması mümkündür. Özellikle vergi incelemeleri açısından birbirleri ile ilişkili olan kalemlerin göstermiş oldukları eğilimlerin tespit edilmesi yöntemden vergi incelemesi amaçlı beklenen faydanın sağlanmasına imkan tanıyacaktır. Eğilim yüzdeleri analizi yardımıyla yıllar itibarıyla firmanın faaliyet seyrinin gözlenmesi firmanın faaliyetlerindeki kararlılığı ve ciddiyetine karine teşkil edebilecek verilere ulaşabilecektir. Bunun yanı sıra stok düzeyinde meydana gelen değişim ile gelir tablosunda mal maliyetinin veya satış hasılatının yıllar itibarıyla gösterdiği değişimden işletmenin mal satışlarına fatura düzenleme durumunun tespiti ve dolayısıyla satış hasılatının doğruluğuna yönelik karinelere ulaşılabilir. Ayrıca işletmenin önemli bir yatırımı mevcut değil ve li-

kidite düzeyi yüksek iken kredi miktarı artış gösteriyorsa, kredilerin işletme dışında kullanıldığına yönelik kuşkular da uyandırabilir.

Gelir tablosunda net satışlar ile satışların maliyeti kalemleri arasındaki ilişkiden hareketle yapılacak eğilim yüzdeleri analizi ile vergi inceleme elemanı stok unsurlarının değerlemesinin yüksek gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin tespitini ve bu durum neticesinde stok değerlemesinin yüksek yapıp satış hasılatının düşük tutulmasıyla karın gizlenmesine dolayısıyla vergi kaybına neden bir durumun olup olmadığının tespitine ilişkin karinelere ulaşabilecektir. Satışlara göre satış maliyetlerinin daha fazla artış göstermesi karı azaltmak amacıyla maliyetlerin gerçek olmayan bir şekilde artırılmış olabileceği kuşkularını uyandırabilecektir.

Yapılan açıklamalardan eğilim yüzdeleri analizinin vergi incelemesine yönelik olarak aşağıda sıralanan amaçlar için kullanılabileceği anlaşılmaktadır. Bunlar;

- İlgili hesabın geçmiş dönemlere ait verileri ile incelenen döneme ait tutarı karşılaştırarak, olağan olmayan bir değişim olup olmadığını incelemek. Bu suretle tek bir hesabın dönemler itibarıyla eğilim sonucunu değerlendirmek,
- İlgili hesap ile aralarında ilişki bulunan hesapların eğilimlerinin hesaplanması ile dönemler itibarıyla hesaplar arasında eğilim sonuçlarını değerlendirmek,
- İlgili hesabın geçmiş dönemlere ait verilerinden yararlanarak, incelenen dönemde olması beklenen sonucu tahmin etmek. Bu amaçla gerçekleştirilmesinde inceleme elemanı bir eğilim analizi türü olan regresyon analizi ile hesabın beklenen sonucunu tahmin etmektedir. Yöntemin esası tahmini yapılacak hesabın etkilendiği unsurların tespit edilmesi ve kurulacak bir denklem yardımıyla hesabın tutarının tahmin edilmesidir. Örneğin, işletmenin satış hasılatı, ekonomik koşullar, pazarlama ve üretim politikaları gibi unsurlardan etkilendiği düşünülürse, hesabı etkileyen bu değişkenlerden faydalanarak bir denklem aracılığı ile ilgili yıl satış hasılatı tahmin edilebilmektedir.

3.5.4 Oran (Rasyo) Yöntemi İle Analiz ve Vergi İncelemesi

Oran yöntemi işletmenin ekonomik ve finansal yapısı ile kârlılık ve çalışma durumunu belirlemede kullanılan bir mali analiz tekniğidir. Oran analizinde yıllar itibarıyla oranlarda meydana gelen büyük değişiklikler ya da diğer şirketlerden ya da sektör ortalama değerlerinden belirgin sapmalar, incelemenin gerekliliğine işaret eder.

Mali tablolardan çok sayıda oran hesaplamak mümkündür. Ancak inceleme elemanının bütün oranları hesaplamasına gerek yoktur. Kendisi açısından önem arz eden oranların sonuçlarının belirlenmesi yeterlidir. İnceleme ile ilgili gerekli olduğu takdirde ilave oranlar hesaplanabilir. Oran hesaplamadaki amaç yorumlanabilir bilgiler elde etmektir. Hesaplanan oranlar tek başlarına bir anlam ifade etmekten uzaktır. Ancak oranlar diğer ilgili oranlar, geçmiş yıllara ilişkin oranlar ve sektör ortalama oranları ile karşılaştırılmaları neticesinde anlam ifade edecektir.

Vergi incelemelerinde oran analizinin sağlayacağı katkılar hesaplanabilecek oran türlerine göre aşağıda açıklanmıştır.

3.5.4.1 Likidite Oranları ve Vergi İncelemesi

Likidite oranlarının vergi inceleme amacıyla kullanımında işletmenin faaliyetinde bulunduğu sektörde öncelikle likit varlık durumunun tespiti sağlanmaktadır. Vergi inceleme elemanlarınca yapılacak bu analizler sonucu likidite oranlarından ulaşılabilecek en önemli sonuçlardan bir tanesi likidite oranının sektör ortalamasından yüksek oluşunun işletmede örtülü kazanç dağıtımı yapıldığı, stokların yüksek bedelle değerlendirilmiş olabileceği kuşkusunu uyandırmasıdır. Aynı zamanda likidite oranının sektör ortalamalarından yüksekliği karşılığında satış hasılatı tutarının düşük kalması faturasız satış olduğu kuşkusunu da uyandırabilecektir. Bunun yanı sıra oranın sektör ortalamasından düşük oluşu ise işletmenin stoklarını düşük bedelle değerlendirmiş olabileceği kuşkusunu uyandırabilecektir.

3.5.4.2 Mall (Finansal) Yapı Oranları ve Vergi İncelemesi

Mali oranlar, işletmenin finansmanında yabancı kaynaklardan yararlanma düzeyini göstermek amacıyla kullanılmaktadır. Oranlarda meydana gelen önemli azalma ya da artışlar inceleme elemanlarınca dikkate alınmalıdır. Yabancı kaynak kullanımının işletmede vergi matrahını azaltmaya yönelik olarak finansman gideri oluşturduğundan dolayı yıllar itibarıyla işletme ve sektör ortalama değerlerinden meydana gelecek artış eğilimindeki sapmalar finansman giderinin gerçek olup olmadığı yönünde kuşkusular uyandırabilecektir. Ayrıca finansman amacıyla alınan kredilerin kullanım yerlerinin tespiti, alınan kredilerin işletme dışı alanlarda kullanılıp kredi faizinin dönem gideri yazılması vergi matrahının doğruluğu açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla mali yapı oranları aracılığı ile işletmelerde örtülü sermaye kullanımına yönelik şüpheler somut hale getirilebilir.

Otofinansman oranının yüksekliği işletme bilançosuna yansımamış öz sermayenin olabileceğini ve bu gizli özsermayenin de oto finansman amaçlı olarak kullanılabileceğine yönelik kuşkusuları uyandırabilir.

3.5.4.3 Faaliyet Oranları ve Vergi İncelemesi

Faaliyet oranlarının vergi incelemesi amacıyla yönelik olarak kullanımında işletmenin satışları ile stokları ve alacakları arasında ilişki kurularak önemli bilgiler elde edilebilir. Mali analizle gerçekleştirilen işletmede stok devir hızının çok yüksek oluşu dönem sonunda stokların bilançoda düşük bir değerle gösterilmiş olabileceği veya stoklar arasında gösterilmesi gereken bazı kalemlerin bilançonun diğer kalemlerinde gösterildiği kuşkusunu uyandırabilmektedir. Stok devir hızı oranının düşük olması halinde ise, stokların yüksek bedelle değerlendirilmiş olabileceği kuşkusunu uyandırabilecektir. Satışların peşin veya kredili olması halinde elde edilen gelirin defterlere kaydedilmemesi halinde alacak devir hızı oranı düşecektir. Bu durum vergi kaybına ilişkin kuşkusuları artıracaktır. Aynı şekilde analiz edilen yılda

faaliyet giderlerinin net satışlara oranının geçmiş yıllara ve sektör ortalamalarına göre aşırı derecede artma eğilimine girmesi işletmede gerçek olmayan gider belgelerinin kullanılmış olabileceği veya faturasız satış yapıldığının göstergesi olabilir. Benzer şekilde analizler sonucu tespit edilen varlık ve kaynak kullanım oranlarındaki sapmalar vergi kaybının bir göstergesi olabilir.

3.3.4.4 Kârlılık Oranları ve Vergi İncelemesi

Vergi incelemesine yönelik olarak mali tabloları analiz edilen işletmenin kâr marjlarında meydana gelen değişikliklerin yıllar itibarıyla ve sektör ortalama değerleri ile karşılaştırılması neticesinde elde edilecek sonuçlar farklı şekillerde yorumlanabilir.

Kârlılık oranının yükselme eğilimi içinde olması toplam satışlar içinde satılan mal maliyetinin payının azaldığını gösterir. Bu durum ise karlılığı azaltmak amacıyla gerçek olmayan belge düzenlenme kuşkusunu uyandıracaktır. Karlılık oranının düşme eğilimine girmesi ise bir takım satışların kayıtlara geçirilmediği ya da satın alma maliyetinin ya da malların stok değerinin doğruluğu hususunda kuşku uyandırabilecektir. İşletmenin ana faaliyet kârlılık oranı yüksek olmasına karşın net kârlılık düzeyi düşük kalıyorsa diğer faaliyetlerle ilgili gider ve zararların doğruluğu kuşku uyandırabilecektir. Benzer şekilde işletme faaliyet kârının net satışlara oranının yıllar itibarıyla ve sektör ortalama değerlerine göre artma eğiliminde olması işletmenin kâr planlaması amacıyla yönelik olarak faaliyet giderlerini gerçek olmayan bir biçimde arttırmış olabileceği kuşkusunu uyandırabilecektir.

Kârlılık oranlarının likidite oranları ile karşılaştırılması neticesinde yıllar itibarıyla işletmenin likidite oranlarının yüksek olmasına rağmen, kârlılık oranlarının düşme eğiliminde olması işletmede örtülü kazanç dağıtımı hususunda kuşku uyandırabilecektir. Bu çerçevede yapılan incelemelerde gider yönlü bir araştırmaya ağırlık verilerek uygun olabilir.

3.6 Gelişmiş Ülkelerde Vergi İncelemesi

Vergilemede beyan esasının geçerli olduğu gelişmiş ülkelerde vergi inceleme oranlarına

baktığımızda inceleme oranlarının düşük olduğunu görmekteyiz. Gelişmiş ülkelerde vergi incelemesi öncesinde vergi güvenliğini sağlayıcı birçok kontrol mekanizmasının bulunduğu, özellikle bilgi teknolojileri yoluyla vergiyi doğuran olayların gerçekleştiği zaman diliminde vergi idaresince kavranabildiği, bu nedenle vergi incelemesine tabi tutulan beyanlar az olmakla birlikte vergi kaçacağı ihtimali yüksek bildirimlerin seçilerek incelenmesinde isabet kaydedildiği görülmektedir. ABD’de vergi denetimlerinde incelenecek mükellefler bilgisayar yardımıyla tespit edilmektedir. ABD’de vergi inceleme oranı % 1,34 gibi düşük bir düzeyde olmasına karşın, yapılan incelemeler bilgisayar teknolojisi yardımıyla son derece etkin olmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri’nde vergi kanunlarının yönetim ve uygulamasından hazineye bağlı İç Gelir İdaresi (Individual Revenue Service) sorumludur. İç Gelir İdaresi, mükelleflere yeterli bilgi temin etmekle sorumlu olduğu gibi, hatalı vergi ödemelerini belirlemek ve doğrusunu tespit ederek tahsil usullerini, olması gereken şekliyle sağlamakla da yükümlüdür. İç Gelir İdaresi belirtilen bu yükümlülüklerini yerine getirmek için, yayımlar yapıp, formlar düzenleyerek mükelleflere bilgi sağlamakla, seçilmiş beyannameler üzerinden denetim yapmaktadır. İç Gelir İdaresi tarafından herhangi bir yılda yapılan denetimler tüm gelir vergisi beyannamelerinin %1’inden daha azdır. Denetim yapılacak beyannamelerin daha çok matematiksel formüllerle belirlendiği Amerika Birleşik Devletleri’nde, vergi beyannameleri başlangıçta matematiksel doğruluk açısından denetlenmektedir. Bu denetimin yanı sıra, indirim ve istisnaların hatalı olup olmadıkları incelenmekte ve hata olması durumunda, mükelleflere düzeltilmiş hesaplamalar gönderilmektedir.

Gelişmiş ülke uygulamalarına yönelik yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere sahip olunan teknolojik imkânlar, yetişmiş bilgili inceleme elemanları ve yeterli donanım ile birlikte vergi incelemelerinde etkinlik ve verimlilik sağlayacak tekniklerin kullanımı son derece yaygındır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

26.12.1992 tarih ve 21447 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak 01.01.1994 tarihinden itibaren yürürlüğe giren Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ile ülkemiz muhasebe sisteminde reform niteliğinde düzenlemelere gidilmiş ve ülkemiz gerçek anlamda bir muhasebe sistemine kavuşmuştur. Bu düzenlemeler içerisinde mali tablolar önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü işletmelerin faaliyet sonuçları konusunda bilgi kaynağı o işletmenin muhasebe kayıt ve belgeleri ile bunlara dayanılarak hazırlanmış mali tablolarıdır.

Günümüz sosyal ve ekonomik yaşamında meydana gelen gelişmeler ve değişimlerle birlikte işletmelerin faaliyet sonuçları, işletme ile ilgili üçüncü kişilerden oluşan ve devletin de içerisinde yer aldığı tüm çıkar gruplarının dahil olduğu geniş kesimlerin ilgisine sunulmaktadır. Beyan esasına dayalı vergileme sistemlerinde beyanın doğruluğu mükelleflerin vergilendirilme bilincine ermeleri ve vergileme alanında yeterli güvenliğinin sağlanarak etkin bir denetimle mümkün olmaktadır. Türkiye’de maliye Bakanlığının yetkili birimlerince gerçekleştirilen vergi incelemesi hem mükelleflerde vergi bilincinin oluşmasına ve hem de denetimlerle beraber vergi güvenliğinin sağlanmasına yönelik bir faaliyettir. Bir vergi denetim türü olan vergi incelemelerinde vergi güvenliliğinin sağlanması amacıyla işletmelerin faaliyet sonuçlarını ortaya koyan mali tablolar da incelenmektedir. Gerçekleştirilen incelemelerde mali analiz tekniklerinden yararlanılması incelemenin daha verimli ve hızlı olmasını sağlamaktadır. Mali tablolar analizi, işletmelerin mali yapıları hakkında bilgi veren mali tablolarının daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayan ve günümüzde alınacak kararlar öncesi sıklıkla başvurulmuş önemli bir araçtır. Değişik sektörlerde faaliyet gösteren farklı işletmelerin mali tablolarını doğru analiz edebilmek için, o işletmenin bulunduğu sektörü iyi tanımak mali tablolar analizinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Yapılacak incelemelerde mali analiz tekniklerinin bir bütün halinde değerlendirilmesi yöntemlerden alınacak verimin derecesini artıracaktır. Zira, yöntem-

lerin uygulanması sonucu elde edilen veriler birbirini tamamlar ve doğrular nitelikte oldukça varılan kanaat daha sağlıklı olacaktır. Sadece tek bir hesabın değerine ilişkin veriye dayanan eğitim yüzdeleri analizini tek başına kullanmak yerine, oran analizi ile birlikte desteklenerek kullanılması ve bu suretle birbiriyle ilişkili birden fazla hesaba ait verilerin elde edilmesi mali analizi daha sağlıklı kılacaktır.

Gelişmiş ülkelerde vergi incelemesinde bilgi teknolojileri yardımıyla vergiyi doğuran olaylar gerçekleştiği zaman diliminde vergi idaresince kavranabilmekte, bu nedenle vergi incelemesine tabi tutulan beyanlar az olmakla birlikte vergi kaçakçı riski yüksek alanların tespiti ile incelenmelerde isabet kaydedildiği görülmektedir. Bununla birlikte ülkemiz vergi idaresince mali analiz tekniklerinden sağlıklı bir şekilde yararlanılabilmesi öncelikle halen eksik olan teknik donanımın personele sağlanması ve bu yönde bir eğitim çalışmasının düzenlenmesi ile mümkündür.

Çalışmamızda vergi incelemesine yönelik olarak mali tablolar analizinin etkin ve verimli bir şekilde inceleme elemanlarınca nasıl kullanılacağı ve bu bağlamda da mali analiz tekniklerinin vergi incelemesine yönelik sağlayacağı katkılar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılacak inceleme elbetteki bir bütündür ve bir çok sayıda ki unsurun değerlendirilmesi neticesiyle bir kanaate ulaşılabilecektir. Bununla beraber mali analiz teknikleri ile vergi inceleme elemanı sahip olduğu teknik bilgi ve öngörüsü ile kendisine veri teşkil edebilecek pek çok sayıda sonuca ulaşması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA:

1. AKDEMİR, Tekin ve ÖZ, ERSAN. "ABD Vergi Sistemi" Vergi Sorunları Dergisi, Eylül 2002 Sayı:168, s. 100-101.

2. AKDOĞAN, Nalan ve TENKER, Nejat. "Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri", Gazi Kitabevi, 6. Baskı, Kasım 1998.

3. AKGÜÇ, Öztin. "Mali Tablolar Analizi", Arayış Yayıncılık, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 10 Baskı, İstanbul 2002.

4. AKYOL, Murat. Türk Vergi Sistemindeki Temel Problemler, <http://kaykusuz.tripod.com/id26.html>, 26.01.2006
5. ARAT, Mehmet Emin ve Durmuş, Ahmet Hayri. "İşletmelerde Mali Tablolar Tahlili", Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları No:521/755, Dördüncü Baskı, İstanbul 1997
6. BERK, Niyazi. "Finansal Yönetim", Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2003, s.47
7. BOZKURT, Nejat. "Muhasebe Denetimi" Alfa Basım ve Dağıtım, Kasım 2000
8. BÜKTEL, Oğuz. "8 Adımda Hızlı Bilanço Analizi", 31 Ocak 2000, <http://www.ntvmsnbc.com/news/60408.asp>, 02.02.2006
9. CEYLAN, Ali. İşletmelerde Finansal Yönetim, 6.Baskı, Ekin Kitabevi, İstanbul, 2000, s.53.
10. ÇÜRÜK, Turgut. Muhasebe Şeffaflığına Bağımsız Dış Denetimin Etkisi Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma: Türkiye Örneği, ODTÜ Gelişme Dergisi 31.12.2004, s:149-165, <http://www.feas.metu.edu.tr/metusd/online/2004/2/1.pdf>, 20.02.2006
11. ERDOĞAN, Melih. Denetim, Maliye ve Hukuk Yayınları, Şubat 2005
12. GÜNAY, fehmi. "Vergi İncelemelerinde Mali Analiz Tekniklerinden Yararlanma", Yterlilik Etüdü, Maliye Bakanlığı Gelirler Kontrolü, İstanbul.
13. KUMKALE, Rüknettin." Ortaklar Cari Hesabı", <http://www.muhasabetr.com/makaleler/05.asp> 15.02.2006
14. SAYIN, Mahmut. Amerika Birleşik Devletleri'nde Vergi Dairesi ve Denetim Usulleri, Vergi Sorunları Dergisi, Ağustos 1996, Sayı 95, s.7.
15. TEKİN, Fazıl ve ÇELİKKAYA, Ali. "Vergi Denetimi", Seçkin Yayınevi , Ankara 2005, s.227-228.
16. TÜREDİ, Hasan. "Denetim" Celepler Matbaacılık, Trabzon 2001
17. TÜRKÖ, Metin. "Finansal Yönetim", Alfa Yayınları,Gözden Geçirilmiş II. Basım, İstanbul, Şubat 2002, s.110
18. ÜNVER, Musa Kazım. Vergi İncelemesinin Tanımı ve Önemi ile Maliye Politikaları İçerisindeki Yeri, Yaklaşım Dergisi, Yıl:12, Sayı:148, Haziran 2004, s.137.
19. YILDIRIM, Ramazan. Vergi Reformu Üzerine Genel Düşünceler, <http://www.dicle.edu.tr/dictur/suryayin/khuka/vergireformu.htm>, 23.01.2006
20. 26.12.1992 tarih ve21447 mükerrer sayılı 1 Sıra no'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği.